

Софија А. Биланџија¹
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

ДА ЛИ СУ ПРЕВОДИОЦИ ИЗНЕВЕРИЛИ ПРАВОПИС ИЛИ ЈЕ ПРАВОПИС ИПАК ИЗНЕВЕРИО ПРЕВОДИОЦЕ – О ТРАНСКРИПЦИЈИ ИМЕНА СА СКАНДИНАВСКИХ ЈЕЗИКА ДЕСЕТ ГОДИНА ПОСЛЕ

У издању *Правописа српскога језика* из 2010. године је наш језик први пут добио правила за транскрипцију имена из скандинавских језика, што је требало да допринесе нешто већој уједначености до тада индивидуалног приступа транскрипцији. Ипак, иако је прошло више од једне деценије, примећује се релативно висока разноврсност, на пример, у транскрипцији властитих имена у преводној књижевности, а аутори превода су притом махом по образовању скандинависти.

У раду се анализира пракса транскрипције антропонима са скандинавских језика (данског, норвешког, шведског) у преводима скандинавске књижевности након 2010. г, закључно са првом половином 2022. године. Испитујемо како се могло доћи до решења попут Лу (Loe) али паралелно с тиме и Бјернебуе (Bjørneboe), Стридсберг (Stridsberg) али паралелно с тиме и Лекберј (Läckberg), или да се два романа једног истог писца појаве под различито транскрибованим презименом (Хашта: Хаштад) или сличног а хибридног Сејерштад.

Истраживање је извршено на 20 превода насталих након 2010, а укључује и четири квалитативна интервјуа са етаблираним и/или награђиваним преводиоцима који су аутори неких од наведених решења.

---

¹ Студентски трг 3, 11000 Београд; sofija.bilandzija@fil.bg.ac.rs, sofija.bilandzija@gmail.com

Закључци рада упућују на то да би требало изнети предлог о одвојеном нормирању имена са скандинавских језика, да постоји више критичних места за које у Правопису није предвиђено транскрипцијско решење и да та места корелирају са високим степеном варијантности у преводној књижевности, али и да преводиоци ретко или никад не користе препоруке Правописа и да транскрибују у највећој мери ближе аудитивном утиску него писму.

Кључне речи: транскрипција, лично име, *Правопис српскога језика*, скандинавски језици, превођење

1. Уводна разматрања

У овом раду се анализирају и пореде предлози транскрипције личних имена са скандинавских језика изложени у *Правопису српскога језика* из 2010. године и примењена транскрипција у 20 дела скандинавске књижевности преведена између 2010. и 2022. године. У обзир нисмо узимали дела преведена пре 2010. године стога што правила транскрипције са данског, шведског и норвешког језика до тада нису била изложена у Правопису, не можемо очекивати примену било каквих правила и предлога, и стога било каква уједначеност или неуједначеност транскрипције не може да се доведе у корелацију са применом или одступањем од правила. С обзиром на то да је 2010. године наш језик први пут добио правила за транскрипцију имена из скандинавских језика, једна од наших хипотеза је да је то у ових 12 година требало да допринесе уједначености, те да транскрипција неће у већој мери бити несистематична нити исувише индивидуализована. С обзиром на то да до сада нису вршена истраживања на делима објављеним пре 2010, резултати нашег истраживања могу сведочити само степену (не)уједначености транскрипције у новијем периоду, али не и о томе да ли су решења предвиђена Правописом допринела *већој* уједначености у односу на ранији период.

Циљеви рада су у најмању руку двојаки. Први циљ рада је опис и анализа решења која су понуђена у Правопису, на основу којих се може остварити поређење у одређеним категоријама. Основ поређења може бити једноставан, као, на пример, да ли преводилачка решења одступају од постојећег предлога, али питања могу бити и комплекснија. На пример, уколико се уочи висок степен варијантности у транскрипцији одређеног одељеног елемента, може се поставити питање да ли она постоји због непоштовања предлога или је условљена тиме што предлог *Правописом* није ни предвиђен, а непостојање предлога тек треба установити овом анализом. Наиме, целокупан рад је инспирисан не само лингвистичким разлозима, већ и дводеценијским преводилачким искуством, током

ког смо се у више прилика уверили да нека решења Правописом нису била обухваћена, те смо проблематична места и могуће нове предлоге записивали на маргинама *Правописа*. Наше је мишљење да одређена решења треба допунити и преиначити, али се пре тога свакако мора испитати у којој мери та решења заиста и доприносе неуједначености.

Други циљ је опис и анализа преводачких решења у изабраним романима, и утврђивање тога да ли постоји уједначеност, и уколико не, чиме је то условљено. С обзиром на то да професионално пратимо преводе скандинавске књижевности на српски језик, током година смо учавали одређене, наизглед ситније, недоследности у транскрипцији имена писца, на пример. Тако је норвешки писац *Johan Harstad* код нас познат у две варијанте, као *Хаштад* и *Хашта*, а класик *Jens Bjørneboe* је транскрибован (погрешно) као *Бјернебуе*, са финалним *-е*, док је истовремено на тржишту заступљено мноштво превода писца *Ерленда Луа (Erlend Loe)*, где је при транскрипцији правилно изостављено финално *-е* (*Лу*, не: *Луе*). Исто важи и за шведска презимена са консонантском групом *rg*, за коју Правопис једнозначно предвиђа транскрипцију ближу писму (*pg*), при чему се у пракси срећу примери попут *Stridsberg – Стридсберг*, али и *Läckberg – Лекберј*.

Због тога што смо желели да испитамо и *разлоге* због којих неко правописно решење можда није примењено, као и случајеве у којима се утврди потенцијално висок степен неуједначености, обавили смо и *четири квалитативна интервјуа* са етаблираним и/или награђиваним преводиоцима сада већ средње генерације. Ови интервју су нам, како се види у одељку 4, открили многе кључне моменте практичне транскрипције због којих смо преиспитивали своје иницијалне идеје, нарочито оне које се тичу реалних могућности примене потенцијалних нових правописних предлога.

На основу овога су се етаблирала четири главна истраживачка питања којима се бавимо у овом раду:

(1) Да ли има примењених решења која одступају од експлицитних препорука *Правописа*?

(2) Уколико одступају, испитујемо зашто. Да ли разлог треба тражити у непознавању правила, занемаривању правила, директном отпору према правилу које се сматра неадекватним или нека предложена решења *de facto* нису адекватна и треба их преиспитати и побољшати?

(3) Да ли случајеви највеће неуједначености кореспондирају са решењима која нису предвиђена Правописом, као што су на пример, асимилација консонантске групе *-rs-* у норвешком и шведском језику или финално немо *-d* у данском и норвешком језику?

(4) Да ли у пракси постоји разлика у приступу транскрипцији између ова три језика? Ово стога што је Правописом предвиђен велики

број заједничких правописних правила за сва три језика, са мањим бројем посебних правила, притом најмање за дански језик чији се говорни језик у највећој мери удаљио од писаног језика. Разматрамо, на пример, да ли се транскрипцији консонантске групе *-pɔ-* у сва три језика може приступити на основу истог мерила.

2. Транскрипција имена из скандинавских језика у Правопису српскога језика (2010)

Прва и за сада једина решења за транскрипцију имена из скандинавских језика (данског, норвешког, шведског), те исландског, феројског, финског, лапонског и гренландског ескимског језика израдио је проф. Љубиша Рајић, и она су први пут објављена у *Правопису српскога језика 2010. године* (Рајић, 2010). Овај пионирски подухват био је велики допринос нашој стручној литератури. Додуше, београдски скандинависти су већ од раније били упознати са неким начелима која ће проф. Рајић касније изложити у свом прилогу Правопису, јер је неколико година раније била доступна прва верзија предлога у виду *умношка* који се интерно користио на Групи за скандинавистику.

Транскрипција имена из скандинавских језика обухвата не само транскрипцију антропонима, већ и теоријски увод (стр. 222–223), као и транскрипцију топонима (стр. 223–225), те транскрипцију имена из других нордијских језика (стр. 229–230), који нису предмет ове анализе. Предметна решења су изложена табеларно и текстуално на странама 225–228.

Аутор је правила транскрипције за сва три језика изнео скупно, предвиђајући осам додатних правила која важе за норвешки и шведски, и три додатна правила за шведски, али не и посебна правила за дански, што је изненађујуће с обзиром на то да је дански изговор најудаљенији од писма, те да је и самим скандинавистима често потребна помоћ у транскрипцији управо данских имена. Осим тога, постоји низ питања који су за неки језик или пар језика актуелнија, а за друге нису. На пример, питање транскрипције склопа *KJ* актуелно је за шведски и норвешки, али не за дански; питање транскрипције консонантске групе *RG* актуелно је за дански и шведски, али не за норвешки; транскрипција финалног *D* актуелна је за норвешки и дански, не за шведски итд.

Предлози транскрипције вокала, дифтонга и консонаната су прво приказивани табеларно, а потом су нека од предложених решења коментарисана. Оно што се уочава као изазов јесте то да се понекад испод неких веома експлицитних препорука у табели или у тексту потом јављају *имплицитна* решења, најчешће у виду примера, а која са собом носе (а) супротну информацију, или (б) нову информацију.

Први случај ћемо илустровати правилом транскрипције скандинавског *o*, за које табела предвиђа транскрипцију *o*. Међутим, свега три-четири реда ниже, презимена *Vofors* и *Boström* транскрибована су као *Буфош* и *Бустрем*. Тиме предлог губи на једнозначности, а корисник може бити несигуран по питању употребе.

Други случај односи се на увођење транскрипцијског решења имплицитно *примером*, било где у тексту, а да предлог нигде није представљен у табели као релевантан, нити се игде у даљем тексту дају експлицитне препоруке за управо тај склоп. Илустроваћемо склопом *rs* за који не постоји експлицитна препорука, али пример попут *Буфош* (један једини пример у ком се јавља ова честа комбинација) имплицитно дозвољава кориснику да склоп транскрибује као *ш*. Оваква транскрипција је *могућа* за норвешке и шведске примере, и потпуно немогућа за данске антропониме, а при томе је питање транскрипције овог гласовног склопа једна од спорних тачака.

Осим што су ова правила транскрипције са скандинавских језика својевремено била значајна иновација, у њима бисмо као посебно вредне доприносе истакли предлоге транскрипције који су везани за непредвидљивости и варијације везане за имена и презимена писана по страном узору или са комбинацијама које се у језику ретко или никад не јављају мимо антропонима (*sch* у *Schiønning* или *Schandorf* као *ш*, али у *Schavlan* или *Schou* као *ск*), она у којима се јавља стари правопис (*aa* као *o*, али без примера; уп. *Aasen – Осен*), изузетке и дублете (*Kittang* као *Китанг* и *Ћитанг* у но.), те „украшна слова“ која су некада имала своју функцију (*h* као украсно слово или некадашњи маркер дужине, или *j* у данском као маркер изгубљене палатализације: *Dahl* > *Дал*, *Blidah* > *Блида*, да. *Kjær* – без адаптације целог презимена, али се имплицитно подразумева да је транскрипција као у примеру *Kær* > *Кер*⁷).

Свакако се уочава и доста простора за побољшање, независно од тога да ли се слажемо са свим предложеним решењима. На пример, *минимални* број предлога које би ваљало допунити јер напросто недостају јесу следећи: експлицитни предлози за транскрипцију склопа *rs* за сва три језика засебно, склопа *rg* за сва три језика засебно, финалног *d* за дански и норвешки језик (у склоповима *-ld*, *-nd*, *-rd* и поствокалско финално *-d*), склопа *sj* за дански, иницијалног *j* у именима страног порекла, за сваки језик посебно (пошто су могуће реализације *j*, *џ* и *ш*), женских имена на *-ette*, посебно за норвешки и дански језик, а посебно за шведски. Уочавамо и да у тачки 260.а. недостаје предлог за транскрипцију вокала *a*, што је посебно важно за транскрипцију имена из данског језика (на тај начин се имплицитно дозвољава и транскрипција *e* тамо где је могуће, уп. у медијима да. *Mads* > *Мес*). Ово су све случајеви за које су нам током практичног превођења недостајале сугестије, а нарочито су значајна за наша истраживачка питања бр. 3 и 4.

Умножак и прилог у Правопису се разликују у неколико мањих детаља, од чега се два односе на потпуније објашњење или илустрованост примером у Правопису, док је један детаљ од значаја: у умношку се за консонантску групу *rg* у шведском језику предлаже транскрипција *pj* (*Стриндберј*). Овај предлог је у прилогу у Правопису повучен, и експлицитно се саветује транскрипција *rg* „због тешкоће изговора и због дугогодишње традиције“ (Рајић, 2010: 228).

3. Транскрипција скандинавских антропонима у преводилачкој пракси

У првом делу анализе бавили смо се преводима 20 дела са скандинавских језика, који су одабрани методом случајног узорка. Понекад смо неки роман искључили услед мањка антропонима (на пример, *Ледени дворца* Тарјеја Весоса јер се у њему јављају само два антропонима, Ун и Сис). Преводиоци ових дела су махом алумнисти београдске Групе за скандинавистику, сви осим два. Одлучили смо се за анализу преводне књижевности јер су (а) аутори превода и сами стручњаци за скандинавске језике, те се могу компетентно одлучити и за неко решење које можда није предвиђено Правописом, или је пак решено на другачији начин, али само по себи није нетачно / неадекватно,

(б) јер смо у адаптацији антропонима у преводној књижевности током година већ уочили одређени степен варијације, те нас је занимало у којој мери се она јавља и чиме је условљена, и

(в) напослетку јер сматрамо да се преко дела преводне књижевности, чији је број у сталном и приметном порасту након 2000. године, врши константно упознавање српске публике не само са књижевношћу, већ и културом скандинавског подручја, те да се нека транскрипцијска решења сасвим сигурно *одомаћују* управо на овај начин.

Ово нам, наравно, ништа не говори о транскрипцији скандинавских антропонима у другим областима као што су на пример медији, те би у неком наредном истраживању и ово свакако ваљало испитати.

Наше истраживање је показало да је транскрипција антропонима из скандинавских језика релативно доследна и једнозначна и кад прати и кад не прати правописне предлоге (у вези са тим да ли је усклађеност са правописним препорукама свесно или случајно уп. поглавље 4).

3.1. Транскрипција вокала

Вокали се у принципу транскрибују доследно у свим преводима и махом су у складу са правописним препорукама. Тако преводиоци *ø/ö* транскрибују као *e* (*Øverland* > *Еверланд*, *Ekelöf* > *Екелеф*, *Vjørn* > *Бјерн*,

Göran > Јеран²), æ/ä као е (*Ellefsæter* > Елефсепер), aa/å као о (*Tunaal* > Тунол, *Saabye* > Соби, *Åsne* > Осне), и као у (*Gunnar* > Гунар, *Ulla* > Ула), те у /i као и (*Myhre* > Муе, *Trygve* > Тригве). Осим што су у складу са правописним правилима, ова решења су и најближе апроксимације српским вокалима с обзиром на то да је број вокала у сва три скандинавска језика далеко већи него у српском.

Веома се фреквентно среће скандинавски вокал о, чија би транскрипција према акустичком утиску у данском језику била о, а у шведском и норвешком доминантно у, понекад о. Правопис предвиђа о, са имплицитном дозволом у у примерима (в. горе). Преводиоци су веома уједначени у транскрипцији о за дански, те у за норвешки и шведски, свуда где је могуће. Тако имамо транскрипције *Jon* > Јун, *Hjort* > Јурт, *Ola* > Ула³, *Tor* > Тур (али и: *Тор*), *Gro* > Гру, *Bodil* > Будил, *Bonde* > Бунде, *Jostein* > Јустејн, чак и у интернационалним именима типа *Jonas* > Јунас (али срећемо и: Јонас), *T(h)omas* > Тумас, *Joakim* > Јуаким (али и: Јоаким), *Johan* > Јухан. Транскрипција о се јавља тамо где је могућа према акустичком утиску (најчешће је реч о кратком вокалу): *Holst* > Холст, *Morten* > Мортен, *Trolnes* > Тролнес.

Иако ова транскрипција свакако није погрешна, нити можемо рећи да је у потпуној супротности са решењима *Правописа* (јер су на два места сама себи противречна), постављамо главно питање које би ваљало разрешити у новим разматрањима правописних препорука: Уколико се остави простора како видимо већ устаљеној транскрипцији (дугог) о као у, колико је то решење применљиво свим оним корисницима који по образовању нису скандинависти, те не могу знати када се о може транскрибовати као у, а када као о. Није dostatно ни грубо правило да је квалитет дугог о – у (*Tor* > Тур), а кратког о – о (*Morten* > Мортен), јер и кратко о може имати квалитет нашег у (*Hjort* > Јурт). Осим тога, понекад постоји варијантност и у једном имену, на пример, *Torstein*, с тим што су се преводиоци одлучили за решење *Тоштејн* које бисмо сматрали хибридном: извршена је адаптација консонантске групе према акустичком утиску (*rs* > ш) у складу са источнонорвешким изговором, али не и адаптација о > у која би пре била у складу са истим регионалним изговором⁴ (дакле: или

² Са изузетком шв. презимена *Ekström*, које је у серији *Миленијум* доследно транскрибовано као *Ekstrom* ум. *Екстрем*, јер су преводиоци желели да избегну преклапање са српском именицом *екстрем* (приватна комуникација).

³ Чиме смо добили изједначење два различита имена, једног мушког и једног женског (*Ola/Ulla*), које је Правопис предвидео (Рајић, 2010: 226).

⁴ О важности регионалног изговора за норвешки језик говорићемо више пута у овом раду, с обзиром на то да норвешки има две писане норме, али говорни језик није нормиран. У том смислу је потребно водити рачуна о регионалном изговору уколико се одлучимо за удаљавање од писаног облик и прилагођавање које је доследније изговору, и то се тиче неколико важних тачака. Поставља се питање систематичности такве транскрипције, не само за лаике, већ и за саме скандинависте.

Торстејн или *Туштејн*). Овде се руководимо размишљањима о „интересу системске доследности“ те о томе да се адаптирана реч може „постојано и уједначено употребљавати у нашој јавној речи и литератури“ (Пешикан et al, 2010: 172–173).

Осим тога, иако тих примера нема много у преведеним делима, учили смо да се преводиоци не придржавају доброг савета о очувању *хијатуса*: тако *Breen* постаје *Брен*, ум. *Бреен*, а *Mjøen* – *Мјен* ум. *Мјеен* (уп. Рајић, 2010: 226).

Преводиоци се углавном придржавају правила о елизији финалног *-e* које је ознака дужине: *Saabye* > *Соби*, *Loe* > *Лу*, *Vjørneboe* > *Бјернебу*, осим у делима самог писца Јенса Бјернебуа, где је из непознатог разлога име транскрибовано као *Бјернебуе*.

3.2. Транскрипција дифтонга

У Правопису су транскрипцијска решења скандинавских дифтонга решена економично и прегледно. У евентуалном новом решењу би требало свакако богато илустровати примерима јер међу именима и презименима који садрже ове дифтонге има мноштво оних који садрже додатне „украсне“ консонанте и кориснику може бити тешко да разлучи ове комплексне разлике.

И овде смо приметили висок степен доследности транскрипције, осим варијација за дифтонг *ei* /*æi*/, за који је препоручена транскрипција *ej*. Међутим, преводилачка решења, од којих је за нека „крив“ и аутор овог рада, варирају између транскрипције *ei* и *ej*: *Eirik* > *Ејрик*, *Leif* > *Леуф*/*Лејф*, *Reidar* > *Реудар*/*Пејдар*, *Torgeir* > *Торгеур*, *Geir* > *Геур*. Осим овога, на два места смо учили транскрипцију *aj*: *Kveine* > *Квајне*, ум. *Квејне*⁵, *Leine* > *Лајне* (за дански ближе акустичком утиску, али не у складу с предлогом *Правописа*).

3.3. Транскрипција консонаната и консонантских група

У истраживању се при транскрипцији консонаната и консонантских група уочавају следеће тенденције: (а) висок степен доследности у одређеним транскрипцијама (транскрипција која је у складу с *Правописом* и истовремено врло доследно спроведена), (б) висока варијантност у одређеним транскрипцијама (издваја се неколико проблематичних случајева било да су у сукобу са предлозима *Правописа* или да предлози нису дефинисани *Правописом*), и (в) оно што бисмо назвали „интерном

⁵ Један од аутора превода је навео да су се руководили акустичким утиском, који је за њих очигледно био ближи нашем вокалу *a*, него вокалу предњег реда *e*, који се у *Правопису* и у настави иначе, узима као најближа апроксимација вокалу /*æ*/, уп. и решење антропонима (улице) *Trondheimsveien* > *Трондхајмсвајен*, што је изузетак у транскрипцијској пракси (приватна комуникација).

доследношћу“ (транскрипција која је у принципу доследна једном принципу, али он није експлициран у Правопису). Представимо на најрелевантнијим примерима.

(а) Доследна транскрипција у складу с предлозима правописа:

Таква је, на пример, транскрипција склопова *kj*, *tj*, те *k* испред вокала предњег реда⁶ у шведском и норвешком језику, са гласовном вредношћу /ç/ за које је предвиђено посебно правило са примерима: *Kjær*, *Kieland*, *Tjeldstøe* > *Ђер*, *Ђелан*, *Ђелсте* (Рајић, 2010: 228). Они су у нашем материјалу без изузетка су транскрибовани као *ћ*: *Kjetil* > *Ђетил*, *Kirsten* > *Ђиштен*, *Kerstin* > *Ђештин*, *Kjell* > *Ђел*, *Kjelland* > *Ђеланд*, *Kyrre* > *Ђуре*⁷. Познат нам је само један случај транскрипције са *k*, али то дело није било обухваћено истраживањем (*Кирсти Блом*).

(б) Највиши степен варијантности постоји у транскрипцији финалног *d* у норвешком језику (предлог *Правописа* би принципијелно важио и за дански) и консонантској комбинацији *rg* у шведском језику (предлог *Правописа* би принципијелно важио за сва три језика).

У данском и норвешком језику важи правило да се у финалној позицији глас /d/ не чује (тзв. *stum d*, немод *d*), а оно може бити поствокалско (*Sigrid* > *Сигри*), или део консонантских комбинација *-ld* (*Bjørkvold* > *Ђјерквол*), *-nd* (*Erlend* > *Ерлен*) и *-rd* (*Kierkegaard* > *Киркегор*). За овај случај Правопис не предвиђа никакво правило, али се из једног примера на стр. 228 можда може ишчитати пожељан облик (*Kieland* > *Ђелан*). У медијалној позицији изговор може варирати, уп. *Gaarder* > *Гордер*, *Undset* > *Унсет*. При томе се не спецификује да би то важило само за норвешки, а дански се ни не спомиње јер је предлог изнет у посебним правилима за шведски и норвешки језик.

Велики степен варијантности нас не изненађује с обзиром на то да је овде реч о важном правилу изговора на ком се у настави изговора на факултету инсистира, те се уклапа у општу тенденцију наших преводаца

⁶ Овде би ваљало додатно диференцирати полазне комбинације у односу на језик јер у норвешком и шведском језику не дају исти вокали предњег реда глас /ç/ у комбинацији са *k*.

⁷ Овде је реч о историјском имену из средњег века, и ова транскрипција се може разматрати и из перспективе транскрипције скандинавских антропонима који припадају њиховом „класичном“ наслеђу, и чије се рефлекси данас у различитим скандинавским језицима јављају у различитим облицима. Поставља се питање према ком рефлексу онда треба транскрибовати историјско име. Име овог краља је, са тиме на уму, у књизи Шанете Варберг *Викинзи. Пљачка, огањ и мач* (Карпос, 2022.) транскрибовано као Олаф Кире, а у преводу књиге *Битлси* Лаша Собија Кристенсена транскрибовано као Улав Ђире, што је из савремен перспективе тачно. У припреми је стога и предлог транскрипције традиционалних и историјских имена из старонорвешког и староисландског језика (= норенског), с обзиром на то да у нашој средини постоје велике разлике у транскрипцији имена из викиншког периода и скандинавског средњег века, а она се јављају у многобројним књигама, приручницима, филмовима и серијама на нашем тржишту.

да транскрибују што ближе изговору, али је *-d* истовремено маркер границе и без њега се многа тако транскрибована имена тешко мењају по облицима. Ову варијантност схватамо као покушај стабилизације и систематизације важног феномена о ком правописна правила не дају јасна упутства. Тако, на пример, у истом преводу срећемо *Брунтлан* за *Bruntland*, али и *Јаглан* за *Jagland*. Писац *Johan Harstad* је у првом преводу транскрибован као *Јухан Хаштад*, а у другом (други преводилац) као *Хашта*.

У материјалу смо идентификовали следеће транскрипције: за поствокалско *-d* (*Solstad* > *Сулстад*, *Seierstad* > *Сејерштад* (sic!), *Repstad* > *Репстад*, *Ingrid* > *Ингрид*, *Sigrid* > *Сигрид*, *Harstad* > *Хаштад* / *Хашта*), *-ld* (*Vold* > *Волд*, али: *Bjørkvold* > *Бјерквол*, *Alfhild* > *Алфхилд*, *Ragnhild* > *Ранхилд*), *-nd* (*Kielland* > *Ћеланд*, *Øverland* > *Еверланд*, *Bruntland* > *Брунтлан*, али: *Jagland* > *Јаглан*, *Erlend* > *Ерленд*, *Flatland* > *Флатланд*), *-rd* (*Kierkegaard* > *Кјеркегор* / *Киркегор*, *Knausgård* > *Кнаусгор*, *Espegard* > *Еспегар*, *Sigurd* > *Сигурд*, *Halvard* > *Халвард*).

Ово је највећи степен варијантности који смо уочили, а варира некад код истог преводиоца у истом преводу. Уједначеност би се могла постићи увођењем посебног правописног предлога, али о његовом садржају треба размислити. С обзиром на то да се транскрипција *без d* већ усталила у презименима са финалним спојем *-rd* (*Кјеркегор*, *Кнаусгор*, *Еспегар*), могло би се размислити о предлогу да се у транскрипцији изузме *-d*: *Вол*, *Ћелан*, *Еверлан*, *Флатлан*, *Унсет* итд. Поставља се питање могућности доследне примене тог предлога на антропонимима који би се у том случају у српском језику завршавали вокалом (*Сулста*, *Хашта*, *Репста*, *Ингри*, *Сигри*) и њихових облика: уп. *књига Јухана Хаштада* / *књига Пола Репстада* : *књига Јухана Хашта/Хаште*² / *књига Пола Репста/Репсте*², или пак *Хаштадова књига* / *Репстадова књига* : *Хаштина* / *Репстина књига* (по обрасцу: *Тишма*). Ову промену смо тестирали на 19 испитаника без скандинавистичког образовања, и без изузетка смо добили резултат: *Хаштина књига*.

Консонантска комбинација *rg* актуелна је за транскрипцију сва три језика с обзиром на то да се у сва три *различно* изговара. У *Правопису* је само за шведски језик експлицирано да треба транскрибовати као *rg* упркос ближој фонолошкој адаптацији као *rj*. То правило је поновљено и у општим начелима транскрипције, као правило да треба избегавати спојеве неприродне за српски језик (Пешикан et al, 2010: 174). Упркос томе, највероватније из истог разлога као претходно, преводиоци некад транскрибују као *rg* (*Strindberg* > *Стриндберг*, *Bergman* > *Бергман*, *Stridsberg* > *Стридсберг*, *Moberg* > *Муберг*, *Bergfors* > *Бергфос*), понекад као *rj* (*Läckberg* > *Лекберј*, *Lundberg* > *ЛУндберј*, *Steinberg* > *Стајнберј*, *Kanterborg* > *Кантерборј*, *Ingeborg* > *Ингеборј*), а често и у истом преводу морају да донесу одлуку о две различите транскрипције (*Стридсберг*, али *Бекомберја* (није антропоним)).

Упркос томе што за норвешки језик транскрипција блиска акустичком утиску свакако остаје *pg* (*Berg* > Берг), ваљало би ово правило додатно експлицитирати и за норвешки и за дански јер нам мањак правила оставља могућност да (а) транскрибујемо према писму, и (б) слободно транскрибујемо како чујемо. Ово је посебно важно за дански језик јер се примећују две тенденције. Једна је конзервативна, води се писмом, и она оставља транскрипцију *pg* (*Holberg* > Холберг, *Varberg* > Варберг), али се већ јављају транскрипције блиске акустичком утиску (уп. *Bjergfeldt* > Бјеуфелт). Сматрамо да ће се овакви примери све више сретати, с обзиром на то да тек последњих година израста бројнија генерација преводаца са данског која је студирала дански, а не норвешки⁸ и да што пре треба уредити што једнозначније предлоге. То уосталом важи за транскрипцију било које *r* или *g* у данском језику јер њихови транскрипцијски еквиваленти могу бити *r* или *u* (дански квалитет /ɐ̝/ - супрафарингални апроксимант или /ɥ/ - билабијални апроксимант), те ускоро можда можемо очекивати транскрипције попут *Holberg* > Холбер, *Varberg* > Варбер/Варбеу⁹, *Borge* > Боуе/Боруе/Борве⁹, *Berg* (са трифтонгом) > Беу, *Kragh/Krag* > Крау, *Magnus* > Маунус и сл. (Petersen et al, 2021: 57–59). Нека решења могу бити веома сложена, и требало детаљно промислити њихове предности и мане.

(3) **Унутрашњу доследност** без обзира на то што у Правопису не постоји експлицитан предлог илустроваћемо транскрипцијом склопа *-rs* као *ш* у норвешком и шведском језику. Виђа се у свим позицијама у којима је ова асимилација могућа (иницијална не постоји): медијално (*Kirsten* > Киштен, *Kerstin* > Кештин) и финално (*Anders* > Андеш, *Lars* > Лаш, *Bergfors* > Бергфаш). Ту убрајамо и морфемску границу где је *rs* део одредбе сложенице, што је веома фреквентна појава будући да се јавља практично у свим презименима на *-son* и *-sen*: *Anders/son* > Андешон, *Lars/son* > Лашон, *Petter/sen* > Петешен, *Hammer/seng* > Хамешенг). Овде је такође реч о фонолошкој појави карактеристичној за већи део шведског језика и источне норвешке дијалекте, и сасвим сигурно је феномен који преводиоци осећају као чест и опажајно важан. Ми смо, на пример, у једном новијем преводу оставили транскрипцију *рс* сматрајући да не треба изгубити познати оквир презимена на *-сен* (*Педерсен*), и ту смо из лингвистичке визуре наклонијени предлогу конзервативног решења.

Услед преваленције ка асимилацији у *ш*, добили смо и два мање

⁸ Већину превода са данског језика су у последњих 20 година радили норвагисти по образовању, и у транскрипцијама су релативно конзервативни с обзиром на то да је дански изговор веома удаљен од писма. Као што ћемо видети након анализе разговора са преводиоцима, свака нова генерација пролази кроз дугогодишњу фазу својеврсне *егзотизације* језика са ког преводи, са жељом да фонолошка адаптација буде заступљенија, да се освесте разлике између три скандинавска језика, као и да публика има прилике да сазна да се имена не изговарају онако како је навикла или претпоставља (то важи за транскрипцију *o* > *у*, *rs* > *ш*, *rg* > *рј*, *kj* > *ћ*).

срећна решења као што су *Boше* у наслову романа „Капетан Воше“ (*Skipper Worse*) где асимилација није оправдана ни регионално ни језичко-историјски, те би преводиоци са норвешког језика морали посебно водити рачуна о томе да не врше оно што бисмо назвали *оптрузивном источном ретрофлексацијом* на рачун регија са увуларним *p*, где спој *rs* не даје глас /ʃ/ (ако упоредимо са решењем И. Секулић, *Ворзе*, за сада на српском језику имамо два једнако незадовољавајућа решења). Или, на пример, презиме *Сејерштад*, где је преводилац дошао до потпуно хибридног решења у покушају да задржи препознатљиве оквири (финално -d и задржавање *r*), уз ретрофлексацију споја *rs* као *ш* (приватна комуникација). Прихватљивијим решењима сматрамо или конзервативније, писму ближе *Сејерстад*, или потпуно прилагођено акустичком утиску – *Сејешта*, чак и *Сејештад* (мада је и оно хибридно, *p* свакако не би смело остати у писму након асимилације).

4. Квалитативни интервјуи – одговори на питања како и зашто

Након анализе извора, одлучили смо да обавимо и четири квалитативна интервјуа са етаблираним преводиоцима са скандинавских језика како бисмо покушали да дођемо до одговора на то *како и зашто* је дошло до варијација у преводилачким решењима. Интервјуи су вођени са Радошем Косовићем и Јеленом Ломом (преводе са норвешког и данског), и Светланом Лучић и Миленом Подолшак (са шведског). Ови преводиоци скупно имају преко 150 преведених дела, махом лепе књижевности, али и стручне прозе. Сви су по образовању скандинависти, и имају између 10 и 15 година преводилачког искуства.

Колегама је унапред послат упитник са питањима која би чинила окосницу разговора, а током вишесатних интервјуа развиле су се занимљиве дискусије које су одговориле на многе недоумице, али отвориле и нова истраживачка питања.

Упитник је садржао следећа питања: (1) Да ли вам је познато да у Правопису постоји део о транскрипцији? (2) Када преводите, колико често проверавате у Правопису? (3) Ако је често, да ли мислите да Правопис нуди довољно решења / адекватна решења? (4) Која решења сматрате адекватним, а која не? (5) Ако Правопис овим поводом консултујете ретко или понекад, зашто не чешће? (6) Да ли се некад консултујете са колегама око транскрипције неког имена? (7) Да ли постоји неко решење које је Правописом предвиђено, а да сте се свесно оглушили о њега? (8) Да ли сте у неком преводу име транскрибовали на један начин, а у другом делу на други? (9) Да ли мислите да је добро што су правила транскрипције за сва три језика обрађена скупно? (10) Да ли мислите да се у пракси

некада исувише користи наклоњеност ка изговору/аудитивном утиску? (С обзиром на то да Правопис наводи да се начелно полази од изговора, уз допунско мерило да се прилагођено писање не удаљава више него што је нужно, те да су важније једноставност и доследност него максимална верност изворном изговору). (11) Да ли је могуће имати естетски доживљај неког правописног решења? (12) Конкретни транскрипцијски изазови.

Неки одговори које смо добили, били су изненађујући али изузетно вредни за даље промишљање нових правописних решења и пре свега – њихове стварне улоге у области преводне књижевности. С обзиром на то да се у интервјуима изродило мноштво ставова и мишљења, овде ћемо представити само кључне закључке:

(1) Преводиоци знају да у Правопису постоје предлози транскрипције са скандинавских језика али их у принципу **не користе** (ретко или никад, три од четири испитаника). Ово је са једне стране изузело питања 3, 4 и 7, те се о адекватности неких решења и вољи да се она примене уколико дође до измене Правописа дискутовало у тачки 12. Колеге се при транскрипцији воде *устаљеним неписаним правилима која су усвојили током студија* или евентуално користе поменути интерни умножак. Уколико у свом искуству не могу да нађу решење неког проблема, углавном се *консултују са колегама*.

(2) Сазнали смо да правописне препоруке не користе ни најближи сарадници у процесу превода – уредници и лектори. Ово је било важно сазнање с обзиром на то да према интервјуима лектори и уредници (а) немају искуства са скандинавским језицима, страни су им и егзотични, (б) ако консултују правописна решења, у њима им је тешко да се снађу, (в) препуштају преводиоцу да као ауторитет одреди која транскрипција је исправна, чак и у случају (г) да реагују на неко транскрибовано решење као рогобатно или страно српском језику (*Ћел*, *Ћиштен*), те (д) да неке издавачке куће и уредници имају сопствена правила за то шта допуштају или не, независно и од преводиоца или Правописа. Ово су све важне тачке у разматрању тога колика је стварна вредност препорученог решења.

(3) Чињеница да постоји висок степен корелације између Правописом нерешених места и високог степена варијантности у пракси заправо је *случајност*. С обзиром на то да колеге махом не консултују предложена решења, не можемо рећи да су покушали и да одговор нису пронашли. Ипак, интервјуи су показали да Правописом нерешена места *јесу* она која су изазов за транскрипцију и она о којима се најчешће консултују или покушавају да пронађу задовољавајуће средње решење. Испитаници су се заложили за успостављање јаснијих правила и консензуса, иако се развила сложена дискусија о томе од којих транскрипција би одступили, а од којих не уколико би била обухваћена евентуалним новим правописним предлогом.

(4) Испитаници наводе да се у великој мери служе транскрипцијом која је ближа аудитивном утиску него писму. Уколико нису сигурни у неку транскрипцију, потражиће изговор на интернету или погледати интервју са писцем како би име што боље фонолошки транскрибовали. Ту уочавамо став да им је важно да публика стекне утисак како се неко име заиста изговара (оно што смо назвали *егзотизацијом*), јер и то сматрају делом упознавања стране културе. Један преводилац наводи то као изузетно битан феномен који је и њу саму инспирисао да се запита каква је то књижевност („Читала сам Пипи, први утисак ми је био – каква су ово необична имена?).

(5) Испитаници наводе да су у апсолутном степену за *одвојено нормирање* транскрипције за сва три језика с обзиром на то да су многа решења хибридна како би задовољила сва три језика, те да нису сва правила релевантна за сва три језика. Осим тога, испитаник који се понекад користи *Правописом* и испитаник који се користи интерним умношком наводе да су правописна решења сажета и да је потребно више илустративних примера јер овако „нису од помоћи ни нама [скандинавистима]“.

(6) Могуће је имати естетски доживљај правописног решења, при чему сви информанти наводе негативну реакцију на транскрипцију *ћ* (*Ћештин*, *Ћел*), те да на то понекад реагују и уредници и лектори, и да би радо прихватили неко друго решење. Наводе, додуше, да им у принципу није прихватљиво задржавање склопова *kj/ki/ke* који су ближи писму. На потпитање да ли постоји негативни естетски доживљај транскрипција *ш* (*Андешон*) или *у* у именима страног порекла (*Тумас*, ум. Томас), испитаници наводе да би задржали *ш* (један испитаник наводи да у принципу транскрибује *ш*, али у стручној прози *рс*, како би се препознала референца), и у највећој мери транскрипцију *у* иако је мишљење о односу *у/о* у именима страног порекла подељено.

У интервјуима су се поставила многобројна друга питања којима се у овом раду због простора нећемо посветити, а то су између осталог: питања транскрипције *ш/ж* у именима страног порекла (*Шанет(е)/Жанет(е)*), питање адаптације женских имена на *-ie*, *-ia* и њихове морфолошке адаптације (*Marie, Maria, Sesilie*), прецизирање транскрипције спојева *lj* и *nj* како се у српском језику не би претворили у *љ* и *њ*, те захтев да се обради проблем транскрипције топонима, нарочито назива улица и тргова за која су приметили да у пракси јавља све више алтернативних решења (и додаћемо: у супротности са предложеним решењима у *Правопису*).

5. Закључак

Према постављеним истраживачким питањима, наши закључци упућују на следеће:

У материјалу се показало да је већина решења у складу са препорукама Правописа, али да има и *група* решења која у преводилачкој пракси одступају од експлицитних препорука Правописа, мада се за њих нипошто не може рећи да нису тачна. Она су у том случају ближа акустичком утиску него што предвиђа кореспондентна препорука Правописа, као што је случај са транскрипцијом норвешког и шведског *o > u/o*. У неким другим случајевима, постоје преводилачка решења која показују одређени степен интерне варијантности, али у случајевима где Правопис не предвиђа експлицитно решење (*rs > ш, -нд/-лд/-р/Vд*).

Резултати квалитативних интервјуа су показали да преводиоци ретко користе Правопис као помоћ у транскрипцији имена, те се ниједно већ направљено одступање не може са сигурношћу приписати *оглушењу* о правило, већ пре непознавању правила. Ово јеважно сазнање с обзиром на ауторитет предлога, тим пре што се колеге преводиоци (међу њима и аутор рада) често руководе интерном праксом са студија, аудитивним утиском и сугестијама колега.

Међутим, важно је приметити да уочене неуједначености не би ни могле бити решене постојећим предлогом, јер он предвиђа транскрипцију за сва три језика заједно, чиме се оставило највише простора решењима која су заједничка, а мање простора је посвећено специфичностима и финесама појединачних језика, што се највише одражава на транскрипцију са данског језика. У новом предлогу транскрипције имена би требало изнети предлоге за сва три језика појединачно, узимајући у обзир њихове специфичности, али и двадесетогодишњу преводилачку праксу у којој се заправо већ усталио систем транскрипције који је извршио одређени утицај на читалачку публику. Тај систем треба темељито преиспитати и узети у обзир сва решења која би могла опстати након што се подвргну доследним лингвистичким испитивањима, и која би могла функционисати као систем доступан не само преводиоцима, већ применљив и у широј српској јавности, без сувишног ослањања на изузетке.

Литература

- Пешикан, М., Јерковић, Ј., Пижурица, М. (2010). *Правонис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
[Pešikan, M., Jerković, J., Pižurica, M. (2010). *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.]
- Рајић, Љ. (2010). Имена из скандинавских језика. У М. Пешикан и др, *Правонис српскога језика* (с. 222–231). Нови Сад: Матица српска.
[Rajić, Lj. (2010). Imena iz skandinavskih jezika. U M. Pešikan i dr., *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.]
- Petersen, J.H., Juul, H., Pharao, N., Maegaard, M. (2021). *Udtalt. En introduktion til dansk fonetik*. København: Samfundslitteratur.

Извори

- Варберг, Ш. (2021). *Викинзи. Пљачка, огањ и мач*. Лозница: Карпос. (превеле: С. Биланџија и Н. Ристивојевић-Рајковић)
[Varberg, Š. (2021). *Vikinzi. Pljačka, oganj i mač*. Loznica: Karpos.]
- Andešon, L. (2015). *Ogrešenje – roman o ljubavi*. Beograd: Odiseja (prevela: S. Živković)
- Ćeland, A. (2018). *Kapetan Voše*. Beograd: Bulevar books. (preveo: R. Kosović)
- Flatland, H. (2021). *Ostani ako možeš. Idi ako moraš*. Beograd: Geopoetika (grupa autora pod mentorstvom N. Ristivojević-Rajković)
- Gorder, J. (2018). *Baš kako treba – mala priča o skoro svemu*. Beograd: Geopoetika. (preveo: R. Kosović)
- Hamešeng-Edin, A., Hamašeng-Edin, G. (2018). *Anja + Gru = Mio*. Beograd: Skandinavski kutak. (Grupa prevodilaca pod mentorstvom S. Vuković-Petrik)
- Hašta, J. (2020). *Hitna pomoć*. Kikinda: Partizanska knjiga. (prevela: T. Filipović)
- Haštađ, J. (2016). *Nadalje ćeš samo stariti*. Kikinda: Partizanska knjiga. (preveo: M. Belčević)
- Janson, T. (2010). *Leto*. Beograd: Odiseja (prevela: S. Agatonović)
- Junason, J. (2019). *Stojednogodišnjak koji je mislio da previše misli*. Beograd: Evro Book. (prevela: D. Đurović)
- Karlsøn, J. (2016). *Račun*. Beograd: Laguna (preveo: N. Perišić)
- Knausgør, K. U. (*2017): *Moja borba 1*. Beograd: Booka (preveo: R. Kosović)
- Kristensen, L. S. (2014). *Bitlsi*. Beograd: Čarobna knjiga. (prevela: J. Loma)
- Kvajne, I. (2018). *Zvuk asfalta*. Beograd/Zlatibor: Kovačnica priča. (preveli: I. Jovanović, M. Belčević)
- Lagerkranc, D. (2017). *Oko za oko*. Beograd: Čarobna knjiga (prevela: M. Podolšak)
- Lajne, K. (2017). *Proroci fjorda večnosti*. Loznica: Karpos. (prevela: S. Vuković)
- Nesbe, J. (2013). *Sneško*. Beograd: Laguna (prevela: J. Loma)
- Sandberg, K. (2018). *Život po svaku cenu*. Beograd: Dereta (prevela: M. Podolšak)
- Stridsberg, S. (2017). *Bekomberja*. Beograd: Kontrast izdavaštvo (prevela: M. Podolšak)
- Uthaug, M. (2021). *Srećan kraj*. Beograd: Treći trg/Srebrno drvo (prevela: J. Loma)

**HAVE THE TRANSLATORS FAILED THE HANDBOOK OF SERBIAN ORTOGRAPHY
OR HAS THE HANDBOOK FAILED THEM – ON ADAPTATION OF SCANDINAVIAN
PERSONAL NAMES IN SERBIAN 10 YEARS LATER**

S u m m a r y

The rules on adaptation of names from Scandinavian languages in Serbian were first published in the 2010. edition of *The Handbook of Serbian Orthography (Pravopis srpskoga jezika)*, which coincided with a rapid growth in translations from Scandinavian languages, and it was expected that this contribution would bring about consistency in a more individualized approach used until 2010. This paper deals with the practice of adaptation of personal names in works of fiction and non-fiction translated from Danish, Norwegian, and Swedish into Serbian. In addition, the analysis includes the data collected from four qualitative interviews conducted with established and/or prizewinning translators.

The paper concludes that one should aspire to write new adaptation rules separately for all three languages, as there is too much variation that needs to be considered, and is currently not taken into account. Secondly, we conclude that the translators seldom or never check their solution against the rules of the Handbook, but their adaptation is fairly consistent except in a few critical points. These points show a degree of variation or inconsistency, but on the other hand The Handbook does not offer solutions to these critical points where one might need guidance. We also conclude that the translators adapt personal names more according to their acoustic qualities, than according to a more conservative approach in The Handbook, which sometimes relates to the written form of a name.

Key words: adaptation, transcription, *Pravopis srpskoga jezika*, Scandinavian languages, translation.